

Inspired Introspection

מקץ/חנוכה תשע"א

61 SABBATH SHIURIM

2

Turning now to this week's Portion we find Joseph's brothers unable to comprehend how and why the silver with which they had paid for the corn was returned to their baggage.

14 But Joseph said to them, "It is just as I have declared to you: 'You are spies!' 15 By this shall you be tested: By Pharaoh's life you will not leave here unless your youngest brother comes here. 16 Send one of you, and let him fetch your brother while you shall remain imprisoned, so that your words may be tested whether truth is with you; but if not, by Pharaoh's life — surely you are spies!" 17 Then he herded them into a ward for a three-day period. 18 Joseph said to them on the third day, "Do this and live; I fear God: 19 If you are truthful people, let one of your brothers be imprisoned in your place of confinement while you go and bring provisions for the hunger of your households. 20 Then bring your youngest brother to me so your words will be verified and you will not die." And they did so.

21 They then said to one another, "Indeed we are guilty concerning our brother inasmuch as we saw his heartfelt anguish when he pleaded with us and we paid no heed; that is why this anguish has come upon us."

22 Reuben spoke up to them, saying, "Did I not speak to you saying, 'Do not sin against the boy,' but you would not listen! And his blood as well — behold! — is being avenged."

23 Now they did not know that Joseph understood, for an interpreter was between them. 24 He turned away from them and wept; he returned to them and spoke to them; he took Simeon from them and imprisoned him before their eyes.

25 Joseph commanded that they fill their vessels with grain, and to return their money, each one's to his sack, and to give them provisions for the journey. And so he did for them. 26 Then they loaded their purchase onto their donkeys and departed from there.

27 When the one of them opened his sack to give feed to his donkey at the inn, he saw his money, and behold! — it was in the mouth of his sack. 28 So he said to his brothers, "My money has been returned and behold! it, too, is in my sack!" Their hearts sank, and they turned trembling one to another, saying, "What is this that God has done to us?"

Yet only a few verses above, when Joseph had accused them of spying and had insisted on imprisoning one of them until Benjamin was brought, they had recognised well enough the reason for their plight.

* Why then did they not immediately see in this later development a sign of further retribution for the same sin? And what purpose did Joseph intend to achieve by frightening them in this way?

פ- נ נ ו
שיעורי חומש
ו' ו' א

4

3

יצחק

פרשת מקץ

שיח
תכנן

ויאמרו איש אל אחיו אבל אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו על כן באה אלינו הצרה הזאת (מב, כא).

המתבונן בדברים יעמוד נפעם מגדולת הדורות ההם. זה כבר עשרים ושנים שנה אחרי המכירה, וכאשר יוסף בא עליהם בטענות שהם מרגלים, תכף הם מצאו את

החטא - שהתאכזרו ליוסף, וכמו שפירש הספורנו: "וכנגד מדת אכזריותינו זה האיש מתאכזר נגדנו". מיד הם עמדו על המדה כנגד מדה שמחמתה באה להם זאת. וכן להלן (פסוק כח) כשהושב הכסף באמתחתם, אומרים האחים: "מה זאת עשה אלקים לנו? גם בזה הכירו את ה'השגחה' ושואלים - מה מתכוון אלקים בזה. וכן ראינו אצל אבימלך (לעיל ב, ח) שמיד כשנענש הבין שזה בא עליו על שלקח אשת איש.

* זוהי הסתכלות בהשגחה, "אם רואה אדם שיסורין באין עליו - יפשפש במעשיו" (ברכות ה, א).

במלך בשר ודם, המלך מביא יסורים על האדם מגורמים חיצוניים, אבל הקב"ה מביא יסורים על האדם ממנו ומעצמו. חבקוק (א, ז) אומר "איום ונורא הוא, ממנו משפטו ושאתו יצא" - מהאדם עצמו בא המשפט. יסורים באים על האדם בשביל ללמדו - וצריכים לחפש במעשינו מה מכוננים היסורים ללמד אותנו.

[ו] ולפי"ז נבין, ודאי שהתכלית של האמונה היא ההשגחה, לדעת "שכל הכאות שהיינה כפי התקרב האדם בעבודתו" והכל כנגד מעשי האדם, וזה יראת שמים ועול מלכות שמים, אבל איך מגיעים לזה, מהדברים הקטנים! הדבר הזה שיש רבש"ע, אצל יהודי שקצת חושב זה דבר פשוט, אין פשוט מזה, ומי שמתעלם מזה הוא בורח מן המציאות, אך אם יאמר שזה קל, דוקא על חיווק זה צריך לעמוד, ואז נהיה קרוב לה' ויזכה להרגיש התכלית שהטבע ומנהגו של עולם מונהג בהשגחה פרטית יצ"מ, קיום האומה, זה פשוט שנעשה ע"י הרכש"ע, וכך בונה בקרבו אמונה, ואחרי שמתרגל כזה נהיה לו יותר קל לחיות באמונה שאין עוד מלבדו, יש לו במה לעבוד.

שבת היא ההתחלה של העולם ושל ההשגחה פרטית, ולכך היא נתייחדה בזה ששקילה כנגד כל החזרה כולה, שבת, בריאת העולם, שם מתחילה האמונה שמגיעה עד האמונה בהשגחה פרטית, וזה מעכב כדעבד. אם אין לו חלק בחזרת משה רבינו פירושו שה'נצח' בסכנה. לא מספיק הידיעה אלא צריך לחיות עם השגחה, וזה ע"י תפילה, פסוקי דזמרה, קריאת שמע, שמו"ע, ואיך בא לזה, ע"י הניסים הגדולים המפורסמים, שזה מקרב את האדם שיהיה לו יותר קל לקבל את האמונה. חושבני שזה נכלל בקר"ש שאנו אומרים, שמע ישראל - תקבל, תבין ותשמע! שה' בורא עולם שהוא אדון הכל, אלקינו - יצ"מ וקיום האומה, הוא אחד! הוא משגיח בפרטות עלינו, אין עוד מלבדו, יחוד ה', שכן ועונש. כי האמונה בה' ובי"אלקינו" היא הסולם שמביא לאמונה באין עוד מלבדו.

מעין בית השואבה ה' אלה

5

* בוודאי אין זה דבר רגיל שהשליט על כל המדינה יחזור בו ויודה על טעותו, ואדרבא בנוהג שבעולם שדבר היוצא מפי המלך אין להשיב, וכאן הראה להם יוסף שמתחרט על מה שגזר עליהם מטעם "את האלקים אני ירא", כלומר שראוי לירא אלקים לפשפש במעשיו ולהודות על האמת בראותו שטעה בשיקול הדעת.

ויתכן לפרש שהנה בתחילה אמר להם יוסף (פסוק יד"טז) "הוא אשר דברתי אליכם מרגלים אתם, בזאת תבחנו וגוי' שלחו מכם אחד ויקח את אחיכם ואתם האסרו וגוי'", ואחר שנאסרו שלשת ימים חזר בו ואמר "את האלקים אני ירא" ואין מן היושר שכל בתיכם יהיו שרויים ברעב בעת היות כולם במשמר, ולכן החליט מן הקצה אל הקצה שכולם ילכו לבתיכם ורק אחד ישאר. והנה

הנה פשטות כוונת "ויעשו כן" היא שעשו כדברי יוסף אשר אמר להם "אחיכם אחד יאסר בבית משמרכם ואתם לכו הביאו שבר רעבון בתיכם", וכן עשו שנשאר אחד מהשבטים וכולם הלכו לביתם, אבל אי"כ יקשה אמרם תיכף בעמדם לפני יוסף אבל אשמים אנחנו וגוי', ואי"כ למה הפסיק לומר "ויעשו כן" קודם שיצאו משם.

'All the measures of God are measure for measure' is a principle stressed by our Sages.⁴ While we cannot always understand God's reasons for chastising us, we must at least examine the nature of the distress that has been brought upon us in order to see if we can find a clue as to some past sin that has come home to roost, and on finding such a sin, we must endeavour to remedy it.

If we examine Joseph's behaviour towards his brothers before he finally revealed himself to them, we see that he is prompting them at each stage to remember some part of their ill-treatment of him. They threw him into a pit, and now they are thrown into a pit.⁵ They accused him of slandering them before their father, and now they are slanderously accused of spying.⁶ They gave him over into Egyptian slavery, and now they themselves had to say to the Viceroy of Egypt, 'We are slaves to our master'.⁷ They ignored their father's suffering when they sold Joseph, and now Judah had to defend Benjamin with the plea 'How can I go up to my father, when the lad is not with me, and see the misery that will come upon my father?'.⁸

From the words of the brothers quoted above, 'we are surely guilty', it would seem that Joseph's course of action had achieved its object, and that the test of their changed heart was met by their defence of Benjamin and their offer to become slaves in his place. But examining closely their original confession of guilt and Reuben's retort, overheard by Joseph, we see that one important element of regret was still missing.

Reuben refers to their חטא a term used for sin committed by mistake, and his brothers refer not to the guilt incurred by

their initial decision to cast him into the pit, but to their hardness of heart in not heeding the cries of distress and pleas for mercy. For looking back at it from what they considered an objective view, they could not see that their actual decision to do away with Joseph would be held wrong in strict Justice. After all, as Seforno points out,⁹ he seemed to represent a threat to their common safety in this world and the next, and his behaviour, coupled with their father's apparent intention to make him his heir boded ill for all of them. Since one is entitled to kill in self-defence, commuting the sentence from death to transportation might even be regarded as an act of clemency. Still, they had not shown sufficient mercy and compassion, and through their own plight they now realised the suffering Joseph must have undergone and admitted that they might have misjudged his intentions, but it was a tragic mistake and no more. That their sin was inadvertent they saw too from the accusation levelled against them, a judgement from God for their error. They who had mistakenly believed Joseph to have come to spy on them and bring back further unfavourable reports to their father, were now mistakenly suspected by the Egyptians of spying.

The 'Shem MiShemuel'¹⁰ points out in this connection that there are two types of false allegations; one stemming from error and the other from malice. He goes on to explain that Joseph was concerned that the brothers should see their sin as a result not of mistake but of malice, and for this reason he now ordered his servants to return the money to his brothers' sacks. On opening up their sacks and finding the money, they would realise that despite the fact that the Viceroy claimed to be God-fearing, he was deliberately and maliciously trying to incriminate them as spies. This would give them further cause for reflection on their own treatment of him, so that they would see that they had not judged him impartially; 'an error in judgment is accounted deliberate', and one who has a dislike for another since he cannot be impartial, is not allowed to sit in judgment over him. That

their realisation of this paved the way to utter contrition was to be shown by the way they offered themselves as slaves in place of Benjamin. An unfair verdict must result from sitting in judgment under such circumstances and their error was therefore to be regarded as deliberate. This is what Joseph wanted to bring home to them. 'What is this that God has done to us',¹¹ they asked in surprise when they discovered a deliberate plot to incriminate them falsely, 'did we just as deliberately misjudge Joseph?' Only now did they begin to realise the extent and gravity of their sin.

ובראות שבטי ייה התנהגותו הלזו נשאו ק"ו בעצמם ולקחו מוסר מהמושל הזה שמחמת יראת ה' ממשפט במעשיו, אנו שזה כ"ב שנים לא נתחרטנו על מכירת יוסף שסמכנו שדננו אותו במשפט צדק בוודאי יש גם לנו לעיין אם עשינו כהוגן או שמה טעינו בהפסק, עד שהודו על האמת ואמרו "אבל אשמים אנחנו על אחינו." וי"ל שזאת כוונת הכתוב "ויעשו כן" שעשו גם הם כמותו לבדוק דביהם ומעשיהם ולהיות מודים על האמת מסיבת יראת אלוקים.

שלייה מקץ ק"ו עה"ת

בכאן ששה אלפין, איש יאל אחיו אכל אשמים אנהו. ויפתח האחד את שקו וגו' והנה הוא כפי אמתחתו, ויאמר אל אחיו הושב כספי וגם הנה באמתחתי וגו', ויחרדו איש אל אחיו וגו' מה זאת עשה אלהים לנו (נראשית מב, כז-כח). צא ולמד איך משלם הקדוש ברוך הוא מדה כנגד מדה, כיעקב נאמר (שם כז, טו) ואת עורות גדיי העזים הלבישה, כנגד זה ויטבול את הכתונת בדם (שם לו, טא) להכחישו. הוא גרם ויחרד יצחק חרדה גדולה (שם כז, לו) כנגד זה חרד גם כן חרדה גדולה בשעה שאמר (שם לו, לב) הכר נא וגו', וכן יהודה רימה אותו תמר כעור כגדי עזים, וכן ויכר יהודה. יהודה אמר לאביו הכר נא הכתונת כנך, כנגד זה נענש ויכר יהודה. וכן עתה היו מתודים ויפתח האחד את שקו, הוא לוי שנשאר יחיד משמעון בן

זוג כדפירש רש"י ויאמרו איש אל אחיו הנה בעל החלומות וגו' (שם שס, יט), וזה היה שמעון ולוי, עתה התודה הנה זה הוא באמתחתי, כלומר חטא הנה בעל החלומות, והשכטים כולם התודו על תיבת זאת שחטאו ושלחו לאביהם. ויאמרו זאת מצאנו (שם שס, לב). וזהו מה זאת עשה לנו אלהים (שם מב, כח), כלומר מה גדול כח העבירה שעשינו עם תיבת זאת. וכזה מתורצים כמה יתורים כאלו הפסוקים מבווארים למודקדק, למדתי זאת מדברי ספר דברי שלום.

Returning now to the miracle of Chanukah, we again find Divine retribution meted out measure for measure. The main reason for the Divine decree that the Temple was to be defiled, writes the Bayith Chadash,¹² was lethargy in Divine service, whereby the service of the Sanctuary was disrupted.

The test whether this sin had been taken to heart came on the 25th of Kislev, when the Temple was restored. Finding insufficient uncontaminated oil, they could well have deferred the resumption of the Service for that reason; or they could have decided to make do with the contaminated oil. But they understood that it was this mental habit of coming to terms with circumstances and making do with minimal requirements that had made them unworthy of Divine service and caused the defilement of the Temple in the first place. Therefore, with zeal and ardour they sought out the one remaining cruse of pure oil, and regardless of the fact that it would ordinarily not have sufficed, lit it nonetheless. The miracle that occurred was the stamp of Divine approval of their deed, an indication that they had correctly diagnosed the cause of the suspension of the Temple Service and remedied the fault. It was therefore celebrated as a festive occasion for praise and thanksgiving in perpetuity.

לזאת מעתה יקבל כל אחד על עצמו, להתחיל בעבודה ה' באור חדש כתיקון שגולה, ויחיל להתפלל תפלתו מלה צמלה בצל אמת, ויקבל על עצמו לקבוע עתים לחורה בכל יום, וכן לחדש ולשנות כל הנהגותיו אשר לא התנהג בהם עד עתה כראוי, ויקבל על עצמו לשכב בלילה בזמן שכיבה, ולא לבלות את הלילות בדברים של מה בכך, ועל ידי זה יוכל לקום בצוקר בזמן קימה ללמוד החורה ולהתפלל כראוי, ויקבל על עצמו להנהיג את בני ביתו בדרכי הישר, ולתכנס על דרך החורה והיראה, ויחמך אל ה' שימחול לו על כל מה שחטא עד הנה, ושיעזור לו להרחיק נפשו מן המאות. אם כה יעשה, אזי בודאי יקרבהו הקב"ה אליו, וימחול לו על כל חטאותיו, כי באמת, גדור הזה יש לדון את

ועל זאת צריך האדם להתפלל ולעורר רחמים על עצמו בשעת הדלקת הנרות, שיזכה לתקן ולטהר נפשו מכל הפגמים, ושיזכה על ידי זה לעבוד את ה' באור ובאש קודש, שכאשר עוסק בלימוד החורה הק', זוכה לדבק נפשו באור ה' השורה בתוך אומות החורה, שזהו עיקר חכמת לימוד הפורה, כמו שאמרו חז"ל (א"ר"ר ב') המאור שבה מחזירו למוטב. וכן בכל מעשי החורה והמלות שלו, זוכה להרגיש טעם נועם החורה והמלות, שאין טעם יותר נעים ומתוק מאור זה, וכאשר האדם זוכה להרגיש אור זה, גורם תענוג גדול ושעשועים רבים בגבתי מרומים, וכמו שכתוב, "אשה" ריח ניחוח לה, פי' שכאשר העבודה נעשית באש קודש

ובהתלהבות, אז היא עולה לריח ניחוח ולנחת רוח לפניו.

14

ובן מבקשים בנוסח לשם יחוד שלפני הדלקת הנרות, כי אמה מאיר נרי ה' אלהי יגיה חשכי, שלח אורך ואמתך המה ינחוני וכו', וזכה סגולת נר חנוכה תחכמי באור תורתך וכו'. כי זאת היא תכלית מצות הדלקת נר חנוכה, שזכחה זוכה האדם ללמוד החורה ולקיים המצות באור ובחיות פנימית, וכאשר האדם מדליק המעורה בצוונה זו, זוכה להאיר על נפשו אור פנימי הטמון וגנוז בנרות החנוכה, אף אם אינו יודע לכיין הכוונות והשמות הנוראים הרמוזים בהדלקת נרות חנוכה, אלא שמכין לתקן נפשו בתיקונו הראוי כנ"ל, בזה לצד זוכה ליהנות מאור קדושת נרות חנוכה.

15

EINEI YISROEL P. 299

R. Belsky

THE GEMARA (Taanis 9a) tells the story of Rabbi Yochanan and his nephew, the orphaned son of Reish Lakish. The child had a particularly sharp mind, and Rabbi Yochanan asked him a question based on the following possuk in Mishlei (19:3): "אולת אדם תסלף דרכו ועל ד" - A man's foolishness corrupts his way, but his heart rages at Hashem. A person who encounters misfortune often becomes angry at Hashem and demands to know why such a thing has happened to him. If he were to analyze his situation, he would see clearly that his own foolishness is the cause of his suffering, and that Hashem has given him abundant opportunities to change. Rabbi Yochanan asked the child, "There is nothing in *Nevi'im* and *Kesuvim*, the Prophets and the Writings, that is not also hinted to in the Torah. Could it be that there is no allusion to this particular concept in the Torah?"

The child of Reish Lakish replied that there was, indeed, a clear reference to this in the Torah, in parshas Mikeitz. When Levi opened up his sack and found that the money he had paid for his grain had been returned to him, he said to his brothers, "הושב כספי וגם הנה באמתחתי" - My money has been returned, behold it is also in my sack! Whereupon,

This was the first mistake of the brothers, since Yosef was not in fact a rodef, yet they were so sure of their judgment that they were unable to consider that they had perhaps made a mistake. Their first error remained hidden to them, and, as we shall see later, prevented them from understanding the true relevance of the money that had been placed in their sacks.

The Torah gives an outline of the main events of Yosef's trial: "ויפשיטו את יוסף את כתנתו" (37:23), "ויקחהו וישלכו אתו הברה" (verse 24), and "וימכרו את יוסף לישמעאלים בעשרים כסף" - they sold Yosef to the Yismaelites for twenty silver pieces (verse 28). It appears to have all taken place very swiftly.

16

In reality, the arguments and deliberations between the brothers took a considerable amount of time. Yosef cried and pleaded to be spared, yet his brothers turned a deaf ear. The verses in Parshas Vayei-shev all but ignore this painful aspect of the story.¹ We only hear about it in our parshah when the brothers allude to Yosef's attempt to find mercy in their eyes. "ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו" - We saw the suffering of his soul in his pleading to us, and we did not heed him. Though they were unable to perceive their original error in judgment, they readily admitted their second error, since it was clearly indicated by the nature of the suffering they had experienced.

When Reuven told his brothers, "Do not sin against the lad," he was not referring to any mistake made in halachah. The cause of their guilt was only because, "We saw the suffering of his soul in his pleading to us, and we did not heed him." Their decision had been made and carried out by the strict letter of the law. The brothers conceded, however, that perhaps they had not been compassionate enough towards their younger brother. The difficulties the brothers encountered in Egypt suggested to them the nature of their deficiency. To coldly sentence their own brother, remaining silent and unmoved by his heartfelt cries and tears, exhibited a fault in their character that had to be eradicated. Cruelty is alien to the Jewish nature.

Their hearts went out, and they trembled, each man with his brother, saying, 'What is this that God has done to us?' (Bereishis 42:28)

It is difficult to understand how the Shevatim could have asked the question, "What is this that God has done to us?" They were, it seems, fully aware of the fact that all their suffering had come about as a result of their own actions. While standing before Yosef, the brothers murmured to each other, "אבל אשמים אנהנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו" - We are guilty regarding our brother, since we saw the suffering of his soul in his pleading to us, and we did not heed him, therefore, this suffering has come upon us (42:21). And Reuven, too, chastised them saying, "הלוא אמרתי אליכם" - Did I not speak to you saying 'Do not sin against the lad.' But you would not listen! And behold, his blood, too, is being avenged!" (42:22)

18 Despite this full and frank acknowledgement of responsibility, only a few verses later Yosef's brothers suggest that Hashem was responsible for their suffering. The declaration, "What is this that God has done to us," echoes the possuk in Mishlei, "A man's foolishness corrupts his way, but his heart rages at Hashem." To resolve this apparent contradiction, we must distinguish between two separate errors that the brothers made.

Yosef's brothers had made a careful consideration as to the halachic correctness of their treatment of Yosef, but they erred nonetheless. They mistakenly judged him to be a *rodef*, a pursuer. A *rodef* is halachically defined as one who is attempting to kill another person. "ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם - And Yosef brought their evil reports to their father" (Bereishis 37:2). The brothers saw Yosef's talebearing as an existential threat, both temporally and in terms of Olam Haba, eternal existence. In order to protect themselves they determined they had the right to stop him, even if it meant his death.

However, according to what we explained in Parshas Vayeishev, Yosef's decision to relate his dreams to his brothers showed beyond doubt that he considered his brothers to be his closest friends and confidants, and that he abhorred the idea of being a ruler over them.

19 A person's silence in the face of another's suffering demonstrates that he has steeled himself against the pain, for which the only rectification is through a corresponding and similar type of suffering.

This element of ruthlessness among the progenitors of the Tribes of Israel had to be rectified. This blemish was revealed to them through the harsh words and cruel treatment of the Egyptian viceroy. It was designed to repair this potential character flaw, and in this, it was successful, as the brothers' realization clearly shows. They realized that the fact they were being treated with *middas hadin*, without compassion, was directly linked to their lack of compassion for Yosef. "Therefore, this suffering has come upon us."

20 However, the discovery of the money in their sacks suggested a very different kind of fault. They would be accused of stealing the money and presumably punished for it, yet they had committed no corresponding transgression that they could identify as being the cause of their predicament. In order to be punished in this way, they understood that there had to have been an identifiable and parallel act of wrongdoing. With regard to their own callousness towards Yosef, they had seen the principle of 'measure for measure' taking effect through their suffering at the hands of the callous Egyptian monarch, but a *tevias mammon*, a monetary claim, seemed inexplicable. It would have indicated that they too had accepted a false claim against someone, and allowed a false accusation to be accepted as truth. To this end, they would have had to realize that they had been mistaken in judging Yosef to be a *rodef*. Unfortunately, the possibility that they had made a mistake in judging Yosef to be *rodef* was not a possibility

that they had ever entertained. Since, in their opinion, they had perpetrated no wrong, they were mistakenly moved to ask, "What is this that God has done to us?" The very fact of their inexplicable suffering should have been enough to tell them that despite their undoubtedly strong powers of judgment, there was a blemish on their behavior that they had overlooked. They would then have understood that only the True Judge is infallible, and the message of the money in their sacks would have been clearly understood.

21c To Make an Accounting

When the verse, "A man's foolishness corrupts his way, but his heart rages at Hashem," applies to a person, it is an indication of his great confusion. His misplaced anger shows that he is misinterpreting what is happening to him. There are two levels to this confusion, and this is a very important principle to understand.

21b The first level is when a person fails to make a *cheshbon hanefesh* in order to understand his predicament. Without such self examination, he cannot understand the message that Hashem is sending him, and neither will he be able to make the necessary corrections to his behavior or lifestyle. Nothing changes for such a person and he remains in a pitiable state of confusion. The Navi deplored this awful state when he said, "על מה תוכו עור תוסיפו סרה כל ראש לחלי וכל לבב דוי - For what have you been smitten since you continue to act perversely, each head with sickness, each heart with infirmity" (Yeshayah 1:5). The people had become so immune to their suffering that it no longer aroused them to repent. This is the meaning of "A man's foolishness corrupts his way."

22 There is a further level of confusion that is deeper and more complex than the first. This is when "his heart rages at Hashem." A person is angry at HaKadosh Baruch Hu; he thinks that Hashem is ignoring his plight and letting him suffer. In truth, Hashem is not ignoring him. Rather, He is constantly bombarding the person with hints and messages. Such a person does not merit to receive clear and unequivocal communications from Above, yet HaKadosh Baruch Hu still delivers His message. Any event that can potentially jolt a person out of his complacency is in reality a signal from the Ribbono Shel Olam. It

can come in many different forms, but a person must know what he is looking for. He should at least be aware that there is something to look for in the first place.

Unfortunately, at this deeper level of confusion, the person may be compared to one who hears an alarm clock in his dream. Instead of identifying the sound and responding to it in the desired manner, he incorporates the sound into the vast jumble of images that his mind is displaying before him, and remains fast asleep. Not only has he added to his own confusion, but he remains unaware that there is anything to be aware about. It is particularly difficult to lift oneself out of this state of double concealment since one is always waiting for a message that has already arrived.

Similarly, when a person insists on his own righteousness and refuses to consider the possibility that he has done wrong, no communication from Hashem, even if it arrives in the most devastating manner, will have the desired effect. This is because he is not even looking for a message. This is the meaning of the brothers' words, "What is this that Hashem has done to us." The brothers only saw their lack of compassion as being in error, but concerning the actual sale of Yosef, they considered themselves as being beyond reproach.

23 The orphan son of Reish Lakish is also telling us that even when there seems to be no explanation as to why misfortune has befallen a person, to ask, "What is this that God has done" is a wholly inappropriate response. The first, and perhaps only response a Jew should make in the face of misfortune is to make a full *cheshbon hanefesh*, a deep soul-searching. He must examine himself to discover what lack in himself is at the root of his predicament. There may be many factors that lead to misfortune, but looking outside oneself to find a cause to blame is to deny the truth of what Hashem wishes to convey.

This principle applies to everything that a Jew does. Indeed, the reaction to any setback should be to respond with self-examination, and not with complaints and accusations. Complaining cannot take away the pain. All it does is allow the person to ignore the Heaven-sent message. Since the experience was only sent to cause the rectification of a certain problem, the only useful reaction is to take the process to its conclusion and fix the problem at its root.

In these troubled days, Klal Yisroel faces all manner of threats, both physical and spiritual. The sons of Yishmael are following their ancient tradition of wildness. They are the *pere adam*, the 'wild donkey-man'; "ידו בכל ידו כל בו - His hand is against everyone, and everyone's hand is against him" (Bereishis 16:12). We see this clearly in our age. The Ribbono Shel Olam will deal with them when the time comes. We must face these problems as we would an illness. When a person becomes ill, he does not rage with anger at the bacteria that have infected him, vowing swift retribution. Instead, he tries to control the spread of the bacteria and eradicate it with medication. He acts to preserve himself by addressing the root of the problem. This is how we should attempt

to deal with all the threats that face us, both physical and spiritual. In such a situation it is highly advisable to set time aside to study the sefer Chovos HaLevavos. This sefer contains thirty different approaches to making a cheshbon hanefesh, and through them it is possible to find an applicable solution to any number of issues that one may face. Each person must examine his personal life, and the life of Klal Yisroel, and try to discover the deficiencies that require attention. We must arouse ourselves to teshuvah, repentance, and good deeds, and to bring nachas ruach, great joy of the spirit, to the Ribbono Shel Olam, by reacting to his message in the proper way.

32

שאלין לו מחסור כלל בטוב צו ית'. ואומר השפת אמת שהפרעון לזה הוא כי צעת לרה וזכה אחר כך לצטחון, וזה מה שמסיים הפסוק והיה ה' מצטחו, היינו כשיצוא לעת לרה ח"ו. וזהו מה שנאמר (תהלים פב ט) צטחו צו בכל עם, היינו צו העמים, הן צעת שהולך טוב והן צעת שח"ו יש לרות, אבל ההתחלה היא הצטחון צעת הטוב. וזה מחאים מאוד לדברינו הנ"ל, כי ע"י מדת ההודאה צעת הטוב, שמכירין את הטוב שעושה לנו הקב"ה, ומודים ומשבחים לו ית', ע"י זוכין לראות הטוב צעת לרה, חוצין למדת הצטחון צעת הרה שהיא ממנה מהשי"ת, כדכתיב והי' ה' מצטחו, שהשי"ת נותן לו הצטחון אז.

33

שבעתי מהמשיגה הגה"ל רבי דן סג"ל שליט"א שהסביר כי כמו ילד שאמו מרחימו צמים חמין, אף שזועק צעעת מעשה, הרי יודע כי כל מה שאמו עושה לו הרי הוא לטובתו, וממילא מבין כי גם רחימו הוא לטובתו. אבל אם האדם צעת שהוא מרויח את כספו, אינו זוכר כי הכל צא מהשי"ת, ורק כאשר נהפך עליו מולו ח"ו או הוא מראה באצבעו כלפי מעלה שהשי"ת עשה זאת, אינו יכול להבין כי הוא לטובתו. רק אם האדם זוכר צעת שיש השפעת כל טוב שהכל הוא רק חסדי השי"ת אז יש ציולתו צעת שנהפך עליו עולמו, ואבד כל מה שהרויח בשנים הטובות, לידע כי הוא מעשה השי"ת, והשי"ת טוב ומטיב והכל לטובתו, כי הלא הוא אותו השי"ת שהטיב עמו כל השנים שהביא עליו את כל הדברים האלה, ועל כרחק טובתו הוא. אבל מי שאינו רואה הטוב מהשי"ת אז צעת הרע הוא ח"ו מאשים השי"ת ואינו יכול לראות הטוב.

31

בימי הפטובה שהם מיוחדים למדת הוד, היינו לבוא להיות בכלל המודים לה, יכולים לקנות צימים אלו המדה של ראיית טוב, המדה של עין טובה, ע"י ראיית הנרות קונים המדה של עין טובה, לראות הטוב של הקב"ה, ולראות הטוב אלל בני ישראל. הרני הפני מנחם זי"ע אמר בנוגע להמתלה הממארת ר"ל, אשר האיך זה שחלקי הגוף זייקו חלקים אחרים, רק מפני שאין ענין עין טובה אלל בני ישראל, ואי אינו רואה את הטוב של השני, הרי זה נותן ח"ו כי גם באדם עצמו חלק א' זייק חלקו השני. אבל כאשר נתקן הענין של עין טובה, נוכל לבוא לשלימות אלל בני ישראל, ונוכל לבער רוח טומאה מן הארץ.

אבל כבר פי' הספורנו פסוקים אלו וז"ל: "בהתחננו אלינו ולא שמענו", והיינו אכזרים נגד אחינו אע"פ שחשבנוהו לרודף הי' לנו לרחם בהתחננו וכנגד אכזריותנו זה האיש מתאכזר נגדנו, הלא אמרתי וגו' וגם דמו הנה נדרש, אין החטא הנדרש עתה האכזריות בלבד כאשר חשבתם אבל גם דמו הנה נדרש, שחטאתם לשפור דם נקי, שלא הי' בן מות כאשר חשבתם, והנה בלי ספק מת בעבודתו ע"כ. נמצא שלא בא ראובן עכשיו להוכיח להם החטא, אלא שהי' ביניהם ויכוח במה חטאו שהם לא התוודו רק על אשר ראינו בצרת נפשו וגו', כי ראו במדה נגד מדה כאן רק מדת אכזריות, אבל ראובן אמר כי לא כן הדבר, אלא צריכים לשוב ולהכיר החטא בעצם המכירה.* ועפ"ז מובן היטב מ"ש בסוף הפרשה כשחזרו למצרים בענין הגביע, ויאמר יהודה מה נאמר לאדני וגו' האלקים מצא את עון עבדיך וגו'.

26

הלקה

קיב

חנוכה

והלבוב

29

וז"ל שהכונה היא כי על ידי ההכרת הטוב וזה ראובן לראות את יוסף באופן אחר מהשנאים, השנאים ראו את החילונית של יוסף שהיה נראה להם שהוא חייב מיתה, אבל ראובן וזה לראות את ה'אני יוסף', הפנימיות של יוסף הנדיק שאין צו שמך עון, וכל זה היה מחמת ההכרת הטוב שהיה לו ליוסף, על ידי זה וזה לראות הנקודה של טוב צייסוף הנדיק.

30

ולמדוין אנו מזה כי על ידי הכרת הטוב זוכין לראות את הטוב אפילו בדבר שגראה לעינים כדבר לא טוב, וזה הדבר נוגע גם כלפי מעלה, כי על ידי מדת הכרת הטוב שיש לאדם להצורא ית', שידוע שיש לו להלל ולהודות על כל דבר, או זוכה לראות כי הכל הוא באלמת טוב, כי אף הדברים שאין אדם זוכה להבין הטוב הגנוב בהנהגת השי"ת, ע"י זה שמהלל ה' על הטוב, וזכה לראות הטוב בכל דבר.

שמע ישראל ה' אלוקינו ה' אחד, הוא היסוד שהאדם מאמין באמונה שלימה כי מידת הו"ה שהיא מידת הרחמים ומידת אלוקים שהיא מידת הדין הכל הוא אחד, והכל הוא באמת רק הו"ה ממדת הרחמים. צעת

ומתמינים באמונה שלימה כי כן הוא. אבל באמת יכול האדם להשיג זאת, והוא ע"י מדת ההודאה, וזה שאנו אומרים בצרכת אהבת עולם להודות לך וליחדך באהבה, היינו ע"י מדת ההודאה וזכים ליהיוד של קריאת שמע, שישגי כי הכל הוא טוב באמת, והכל הוא מדת הרחמים ה' אחד.

31

איתא בשפת אמת (עקב חר"ו ד"ה בפסוק כי חאמר) דעיקר מדת הצטחון לר"ך להיות צעת שהולך טוב לאדם, כי עיקר הצטחון הוא צעת שונה, צעת שיש לו השפעה של מה שר"ך, שלא לשום מצטחו באשר לו, בכוחו ועולם ידו, רק שישים מצטחו בכוחו ית'. הנה כתיב (ירמיה י" ה) כה אמר ה' ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם צער ורעו ומן ה' יסור לבו, וההיפוך מזה הוא מה שנאמר שם בפסוק (שם י"א) ברוך הגבר אשר יבטח בה', שהגם

ברתיב (נראה מנ, כח-כט) ויאמרו איש אל אחיו אבל אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו לרה נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו על כן בזה אלינו הרה האמת, ויען ראובן אחם לאמר הלא אמרתי אליכם לאמר אל חטאו צילד ולא שמעתם וגם דמו הנה נדרש. כספורנו כתב לפרש דברי ראובן אין החטא הנדרש עתה האכזריות בלבד כאשר חשבתם, אבל גם דמו שחטאתם לשפור דם נקי שלא היה בן מות כאשר חשבתם. הרי מנואר שהיה כאן מחלוקת בין ראובן והשנאים צעם הפסק דין שהיה על יוסף, כי השנאים הרי פסקו דינו לרודף ומשבו כי הוא באמת

חייב מיתה, רק שהיתה תביעה עליהם בשביל שלא רחמו עליו והייתה בהם מדת אכזריות, ובראובן אמר להם שאינו חייב מיתה, ומזה אנו מבינים כי צעת שהלך ראובן להליל את יוסף היה זה מפני שהבין אחרת מהשנאים מה הוא דינו של יוסף. יש להבין איך זכה ראובן לראות דבר הזה.

27

והבנתי מדברי המשנת רבי אהרן (ח"א חלק מעשה איש ופקודתו) הנהנה חדשה בזה, איחא במדרש (צ"ר פד, טו) שראובן אמר הוא מונה אותי עם אחי ואיני מצילו, אני הייתי סבור שנדחתי מכה אותו מעשה, והוא מונה

אותי עם אחי שנאמר ואחד עשר כוכבים משחוסים לי ואיני מצילו. היינו שהיתה לראובן הכרת הטוב ליוסף הנדיק, שעל ידי חלומו הוא נכלל צין השנאים ולא נדחה. והיינו *כוכבים כי כונת המדרש היא שמחמת הכרת הטוב הצילו, כפרעון על מה שעשה, והדבר חמוה לומר על ראובן שצילו שלא דקין רק בשביל הכרת הטוב, והבנתי מדברי רבי אהרן

וסגולה מיוחדת יש בראיה זו לגרש כל מיני עצבות ולזכות לשמחה אמיתית, כמו שכתב הרמ"ק מגראדויסק ז"ע בספרו בינת ישראל (חנוכה ד"ה שמעתי) דעל ידי ההסתכלות והתבוננות בנ"ח מביא שמחה בלב האדם שיעלו לבו בכל הענינים, והביא מעשה על זה מהרה"ק מאפמא ז"ע שפעם בא לפניו איש אחד שנפל למחלת מרה שחורה רח"ל, וצוה לו הרה"ק מאפמא להסתכל על גרות חנוכה בשעה שדולקים, וכך עשה ונתרפא לגמרי.

לכן כדאי מאד לכל אחד ואחד בעת שיושב ליד הגרות ומוזמר שירות ותשבחות להקב"ה, להסתכל על הגרות, ולבקש מהקב"ה שיזכה לתקן את כל מה שפגם בעיניו, ויהיו נשמרים להבא מכל מכשול, ויאירו בתורה ובשאר מצוות ה', וכן יבקש כל שאר צרכיו ברוחניות וגשמיות, ושיזכה לכל ההשפעות הנ"ל שזוכים ע"י ההסתכלות על הגרות.

35 דברי רמ"מ מקץ ישראל

אלא לידוע (שער המנוח, הקדמה) התורה נדרשה פשט רמז דרוש סוד, והדרשה הינוקא הלא היא לפי הרמז, כמפורש שם שקא מתמה רבי יוחנן מי איכא מידי ללא רמיזי באורייתא, אמר לו הינוקא אטו האי מי לא רמיזי והכתיב וכו' ע"ש, 'רמיזי דווקא, אבל באמת לפי הפשט הפירוש הפשוט הוא לאידך גיסא, והוא כי כאשר חקדקק בלשון הכתוב הנה כתיב 'ויאמרו לאמר מה זאת' ולא כתיב 'ויאמרו ויאמרו מה זאת' כי באמת לא אמרו חלילה מה זאת, רק אדרבה ויאמרו לאמר מה זאת, היינו שהיו חרדים ויראים לשאל ולומר מה זאת כמתרעס ח"ו, רק קיבלו באהבה, כי היו יודעים בעצמם מה זאת, אבל אשמים אנחנו על כן בזה וכו' והוא לפי הפשט, אך רמז יש בתוכו לדורות לאידך גיסא כדרשה הינוקא, ודי למזין.

קדשת'לוי 33

הטעם שאנו מברכין בחנוכה ובפורים 'שעשה נסים וכו' ואין מברכין ברכה זו בפסח, שנעשה בו גם כן נס, ונראה, דהנה הגם של חנוכה ופורים נעשים על ידי אשה; ונראה, דהנה הקדוש ברוך הוא עושה גם למעלה מן השבע, כמו שעשה במצרים, שהכה מצרים בדרצ"ך, ער"ש, באח"ב וקרע את הים; ויש גם שהקדוש ברוך הוא עושה בהשבע, כמו בחנוכה, שנתנה לו חלב, וישן, ונהרגו. וכן באסתר, שמתחלה אהב את המן, ואחר כך אהב את אסתר, ונמצא, הגם נעשה בהזמן שהוא השבע, וזה: שעשה נסים לאבותינו בימים ההם בהזמן הזה. וזהו בחנוכה, שנעשה הגם בהזמן שהוא השבע; אבל בפסח, שנעשה הגם למעלה מן הזמן, ולכך אין מברכין ברכה זו שנעשה הגם למעלה מהשבע, ולכך נעשה הגם על ידי אשה, כי זה העולם הוא בבחינת מקבל, כי השם יתברך הוא המשפיע, והעולם הוא המקבל, וכך בחנוכה, שהגם נעשה בזה העולם בהשבע, וזה העולם הוא בבחינת מקבל, ולכך נעשה הגם על ידי אשה, שהיא בבחינת מקבל.

ויאמרו איש אל אחיו היינו שכל אחד לא הביט על עטרו של עצמו רק היה מוצר בצערו של אחיו, וכל אחד ואחד לא היה חרד לאמר מה זאת בשביל עצמו רק בשביל אחיו, זהו ויאמרו איש אל אחיו דווקא 'לאמר מה זאת, ובשביל עצמו באמת כל אחד ואחד אמר 'אבל אשמים אנחנו על כן בזה' והבין:

או יאמרו ויאמרו מה זאת שקשה כנ"ל, הלא כבר ידעו מה זאת, כמו שאמרו אבל אשמים אנחנו על כן בזה אלינו. הלא יש לומר שאין הפירוש 'מה זאת' כמתרעס חלילה, רק אדרבה הפירוש 'מה זאת' היינו באיזה זכות. והענין הוא כן, דהנה דרך הנדיקים הוא על הסיבה לא טובה חלילה הם מפשעים במעשיהם ומולאים בעצמם מיד מחויב בדבר, ומולאים הסיבה חלילה בעצמם, כאומרים ו"ל (בזכות ה, א) אם רואה יסורין וכו' יתלה בנטול מורה וכו', ועל הטוב ועושר כשחונן להם השי"ת הם כמתמיהים מה זאת, שאינם מולאים בעצמם שום זכות שיהיו ראויים וכדאי לזה. היינו כמו שאמר רבי אצווה כל אילין דאצווה ואני אמרתי לריק יגעתי ע"ש (נר"ד טו. ב).

37

וזהו הענין אלל השבטים הקדושים, שם לעיל על שנפשו כמרגלים והיו בצער, מלאו את עצמם מיד מחויב בדבר ותלו בעצמם אבל אשמים אנחנו על כן בזה אלינו, וכאן על הוצא כספי שמלאו מטמון, כמו שנאמר (להלן מג. כג) חלקים נתן לכם מטמון באמתחותיכם, וראו עצמם בעושר וגדולה, כליהם מלאים בר וידיה לדך כיד המלך

ומטמון כסף באמתחותיהם, היו כמתמיהים מה זאת, היינו באיזה זכות עשה חלקים לנו כל זאת, שאין אנו ראויים וכדאי לזה. כנזכר לעיל כל אילין דאצווה ואני אמרתי לריק יגעתי, והבין.

אבונם באמת בזכות זה שהיו בעיני עצמם שאינם ראויים וכדאי לזה, על ידי זה זכו עוד ליותר עושר, שמלאו אתר זה כל אחד ואחד מטמון בשקו, שהוא מרומנו ויהי הם מריקים שקיהם והנה איש צרור כספו בשקו, ולכאורה היו ליה לנימור ויפתחו שקיהם' כמו שנאמר לעיל ויפתח את שקו, מהו לשון 'מריקים', הלא הגוף של אדם הוא מכונה בשם 'שק' כמובן וידוע מספרים הק' (טור ברכות מג. ו; ע"י שנת קנ"ב, א), והו שמרומנו ויהי הם מריקים שקיהם, היינו בזכות שהיו בעיני עצמם כלי ריקן שלא מלאו בעצמם שום זכות שיהיו ראויים וכדאי להמטמון כנ"ל על ידי זה זכו ויהנה איש צרור כספו בשקו שמלאו כל אחד ואחד מטמון בשקו כמשמעו ודי למזין.

מדברי חכמים למדנו שישנם מצבים חמורים שבהם אדם מתדרדר לשחת כה עמוקה, עד שהקב"ה כביכול אינו רוצה לא בו ולא במצוותיו. גם מעשיו הטובים כאילו נדחים מלפני המקום ואינם רצויים לפניו. על אנשים אלו נשא מדברותיו הרמב"ם (הלכות תשובה פ"ק ז, הלכה ז) באומרו שיש מי שהוא:

מובדל מה' אלוקי ישראל, שנאמר (ישעיה נט, ב): "עוונותיכם היו מבדילים בינכם לבין אלוקיכם". צועק ואינו נענה, שנאמר (שם א, טו): "כי תרבו תפילה אינני שומע", ועושה מצוות וטורפין אותן בפניו שנאמר (שם, יב): "מי ביקש

זאת מידכם רמוס חצרי", (מלאכי א, י): "מי גם בכס ויסגור דלתים ולא תאיון מוכחי חנם, אין לי חפץ בכס, אמר ה'".

גם תלמוד תורתו של הרשע אינו מקובל לפני השכינה, עד שחז"ל (סנהדרין קו, ב) אמרו שעל הרשע ההוגה בתורה קורא הפסוק (תהלים ג, טו): "ולרשע אמר אלוקים מה לך לספר חוקי?"

גם בענין מצות סוכה שנינו (סוכה כח, ב) שאם ירדו גשמים בסוכה, הרי זה משול לעבד שבא למזוג כוס לרבו ושפך לו קיתון על פניו. ההלכה קובעת, שהמצטער לשבת בסוכה גשמים דולפים לתוכה, פטור מהסוכה, אבל יש לחוש שמא מן השמים מראים לו שאין רוצים במצוותיו.

43 מאפשרות זו חרדו השבטים. בספרים הקדושים נאמר ש"כסף" רומן לכיסופין ולהשתוקקות האדם לקראת בוראו. ברוח דברים אלו פירש הארמו"ר ר' מרדכי שלמה מבייאן זצ"ל את דברי המשנה (בבא מציעא סד, א): "כל שהכסף בידו - ידו על העליונה". הוא היה אומר שהרי זה רומן לעיקרון חשוב בדרכי העבודה, שמי שבידו כיסופין לעבודת ה', ידו על העליונה ויש ביכולתו להתגבר על כל המניעות הניצבות בדרכו.

מהשבת הכסף - הכיסופין, חששו בני יעקב. הכסף שהושב בשקיהם עורר את חשדם שמא יש בו רמו לענינים גבוהים מרומו של עולם. הם שכל מעייניהם היו באהבת וביראת בוראם חרדו: שמא הוא רומן שמן השמים אין חפצים בכיסופיהם ומטיחים אותם בפניהם, ומחשש כזה אכן יש הרבה להתיירא ולהתפחד.

משנה כסף לקחו בידם

חרדה כעין זו עלולה להפיל את האדם לזרעות הייאוש. אפשר שמתוך שיויכח לדעת שאפילו מצוותיו אינן רצויות בעיני הבורא, יימנע כליל מכל מאמץ להיטיב את דרכו, שהרי בין כה וכה דחוי הוא ממחיצתו של מקום. אמנם כך סיפרו חז"ל (חגיגה טו, ב) על "אחר", הוא אלישע בן אבייה. כאשר יצא לתרבות רעה נודמן לו לשמוע מפי אחד התינוקות שפסק לו את הפסוק: "ולרשע אמר אלוקים מה לך לספר חוקי". אלישע הבין מתוך הענין שפסוק זה מכון בדיק אליו, וכאילו נכתב במיוחד עבורו ללמדו שאין לו עוד סיכוי להיטיב דרכו ולחזור בתשובה.

אולם דרך התורה שונה לחלוטין. גם אם חטא אדם והרשיע, וגם אם הרע מעשיו כל כך עד שהקב"ה הראה כלפיו אותות של דחיה, אין לו

להתייאש, ובשארית כוחותיו עליו לעשות הכל כדי לעלות מעמק הבכא. הרבי מקאצק זצ"ל היה מתבטא: העולם רגילים לומר שאם אי אפשר לעבור בדרך העליה עוברים בדרך היורדת, ואני אומר שאם אי אפשר לעבור בדרך העולה, מוכרחים לעלות בדרך זו...

אף ה"בית ישראל" זצ"ל לימד בענין זה (ראה דברי תשי"א, תשי"ב, ועוד) כי כלפי חרדת השבטים מהכסף המושב בפי אמתחותיהם, הורה להם אביהם יעקב (מג, יב): "וכסף משנה קחו בירכם". לדברי ה"בית ישראל" הדברים מתפרשים כמין חומר. יעקב הורה לבניו שאם חוששים הם שמא כיסופיהם אינם רצויים לפני המקום, אל להם להתייאש. עליהם להוסיף אומץ ולעמול ביתר שאת לעבוד את הבורא במשנה כיסופין, אולי כך תתקבל עבודתם לרצון. בסופו של דבר אכן הועילה תשובתם בהתגלות יוסף אליהם.

למסכת התרחשויות אלו נוספה ההפתעה הגדולה שבורך, בהמצאות הכסף באמתחת המספוא. למראה כסף זה הפכה תמיהת האחים לחרדה רבתי, וכפי שהעידה התורה (בראשית מג, כח): "ויצא לבם, ויחרדו איש אל אחיו, מה זאת עשה אלוקים לנו?"

תגובת חרדה זו של האחים ראויה לעיון מדוקדק. אפשר שאדם מן השורה היה מגיב במעמד כזה: מה זאת עשה פרעה, או המושל המצרי, לנו? אולם בני יעקב לא כן היה עימם. לבטח הם יכלו לשער יד מי היתה בתעלול זה. נסיונם הקצר כבר הוכיח להם שהמשנה למלך שבמצרים מחפש תואנות כנגדם, ולא קשה היה להעריך שבפקודתו נעשה הדבר. הם עצמם הבדירו מאוחר יותר שמציאת הכסף בשקיהם עוררה את חשדם שמנסים לגולל עליהם עלילה כלשהי. כשהוזמנו אחר כך לבית המושל, מיד עלה בליבם החשד שמא מתפתחת עליהם עלילת הכסף. "ויראו האנשים... ויאמרו על דבר הכסף השב באמתחותינו... אנחנו מובאים, להתגולל עלינו ולהתנפל עלינו ולקחת אותנו לעבדים ואת חמורינו" (מג, יח). אולם עיקר חשבון נפשם נסוב היה על אחריותם כלפי קונם. השבטים חיו תדיר תחת ההכרה הברורה כי "אין אדם נוקף אצבעו

מלמטה, אלא אם כן מכריזין עליו מלמעלה" (חולין ז, ב), ולפיכך לא פנו אל המקל שחבט בהם, אלא אל האוחז בו. זו הסיבה שאת מקום התרעומת, שאפשר שאחר במקומם היה מפנה כלפי המשנה למלך מצרים, תפסה הפליאה: "מה זאת עשה אלוקים לנו?"

חשבון נפש נוקב

מדברי המפרשים מתבאר שלא היתה זו סתם התבטאות של הפתעה מצד השבטים, אלא ביטוי של תמיהה שבא לאחר חשבון נפש נוקב. יונתן בן עוזיאל בתרגומו מסביר כי תמיהת בני יעקב היתה: "מה רא עבד ה' ולא בחובא דילנא", לאמור, מה עשה לנו הקב"ה, והרי אין זה באשמתנו.

התבטאות זו נוסכת אור על גבהות קומת השבטים. מדברים אלו משתמע שבאותה שעה הם פשפו במעשיהם כדי לגלות על מה הגיעם מה שהגיעם, ולא מצאו כל עילה שתצדיק התנהגות כזו מן השמים כלפיהם. מעטים האנשים שבכל מאורע המתרחש עימם מיד הם בודקים ותרים לדעת מהי כוונת הבורא במה שסובב עליהם אירוע זה. מעטים עוד יותר האנשים שיכולים לבקר אחר מעשיהם אחד לאחד, ולסבור בכנות, שאינם יודעים כל אשמה שאכן תצדיק התנהגות כזו עימם.

יפה פירש "יאבני נור" (הובאו דבריו ב"שם משמאל" עמוד קל). הרי האחים דנו את יוסף כדון "רודף" בסוברים שהוא מתנבל אליהם ומבקש לאבדם מן העולם הזה, או מן העולם הבא, או משניהם כאחת (עין "ספורנו" לו, יח). עתה משחללו להתרגש עליהם בזו אחר זו צרות שונות ומשונות הם התפכחו משגגתם, והבינו כי שגו בגישתם אל יוסף ואל מעשיו. כשהגיעו האחים למסקנה זו, הם הצדיקו עליהם את דינו של המקום, והבינו שמן השמים נהגו עמם ב"מידה כנגד מידה". הם שגו בדונם את יוסף כ"רודף", ולכן שגה המושל בגישתו אליהם ובהאשימו אותם כמרגלים.

אולם משעה שראו האחים את הכסף המושב בפי אמתחותיהם נבוכו כליל. כסף זה לא היה יכול להיות מוחזר אלא במזיד ובכוונה תחילה, ולזה הם לא מצאו כל מעשה מקביל מצידם. הם לכל היותר היו שוגגים, והנה מן השמים מגוללים עליהם מעשים ואשמות ביועין ובמוזד. כיון שלא מצאו במעשיהם שום דבר שהקביל לעונש שנחת עליהם, תמיהתם היתה רבה ביותר: "מה זאת עשה אלוקים לנו?"

הכסף המושב באמתחות

הארה מיוחדת החודרת למעמקי הלב נמסרה מפי "יאמרי אמת". לדבריו (מקץ, תרפ"ה) תמיהת השבטים על הכסף שהושב להם, מקפלת בתוכה משמעות עמוקה ורחבה ביותר. כשהגיעו האחים לפרשת הדרכים בה ניצבו כמו בפני מבוי סתום, חששם הוה לא רק מפני המצוקה שנקלעו לתוכה, ולא רק מפני שלא ידעו על מה ולמה הגיעם כזאת, אלא משום שחרדו שמא כל מסכת עבודתם נקדש אינה רצויה לפני המקום.

לא חפץ בברכה ותרחק ממנו

עיקרון כעין זה מצינו גם ביסוד תוכנם של ימי החנוכה, אותם אנו חוגגים בתקופה זו. אם ברצוננו להבין כמה זכו החשמונאים שעל ידיהם הגיעה לישראל תשועה גדולה ופורקן כהיום הזה, עלינו לרדת לשורשי הגורמים הרוחניים שאיפשרו ליוונים לגזור על ישראל גזירות קשות כל כך. ה"ב"ח (בסימן ת"ט) משמו של מהר"ם מבאר את הרקע לגזירות השמד שבימים ההם:

עיקר הגזירה היתה על שהתשלחו בעבודה, ועל כן היתה הגזירה לבטל מהם העבודה... וכשחזרו בתשובה למסור נפשם על העבודה, הושיעם ה' על ידי כהננס עובדי העבודה בנית ה'... ולפיכך לא קבעום אלא להלל ולהודות שהיא העבודה שבלב.

מאחר שיחסם אל מצוות העבודה שבמקדש לא היה כראוי, פסקו מן השמים שאין חפץ בעבודתם, ולכן עמדה עליהם מלכות יון הרשעה למנוע מהם להתעסק בעבודת הקודש. מעשיהם הוכיחו שתשוקתם אל המצוות היתה פגומה, ולכן כביכול מאסו בשמים בכיסופין דלים אלו וכמעט שביטלו אותם מכל וכל. אנטיוכוס הרשע היה שלפם ההשגחה להשיב את כספיהם - כיסופיהם אל אמתחותיהם, כיון שבשמים לא רצו בהם.

אז קמו לישראל מושיעים בדמות מתתיהו בן יוחנן כהן גדול חשמונאי ובניו, שהחליטו בעוז רוחם לשנות כיוון. בהתאמצות רבה הם ביטאו את

רוח תשוקתם לקיום המצוות בכלל ומצוות עבודת המקדש בפרט. סופו של התהליך הוכיח שמסירות נפשם נתקבלה בשמים ועבודת המקדש חזרה לחינה. על גילויי הכיסופין הכפולים שמצד החשמונאים נענו לעומתם מן השמים באותה מידה, וסייעו להם להמשיך בעבודה, חרף כל הקשיים ולמרות כל המניעות. בניגוד למצב הקודם שבו היו ישראל משולים לעבד, שרבו מאס בשימוש, האב-ביטא את חפצו בעבודת בניו, עד שאיפשר להם לעבודו גם כשהדבר היה כרוך בניסים שחרגו מן הטבע.

והדליקו נרות בחצרות קדשך

זהו עומק הענין שמצינו בנס פך השמן. הרבה התחבטו המפרשים בשאלה לשם מה הוצרך הקב"ה לחולל לעם ישראל נס כה גדול והרי ההלכה קובעת ש"טומאה הותרה בציבור", וכשאין שמן טהור ניתן להדליק את המנורה גם בשמן טמא?

אחת התשובות שניתנו לשאלה זו היא שאמנם הותר לחשמונאים להדליק גם בשמן טמא, אולם היתר זה לא הפך את השמן לטהור, והחשמונאים רצו לעבוד את קונם דוקא בצורה מושלמת ומהודרת, דהיינו בשמן שלא נטמא. דא עקא, למרות חפצם, שמן טהור לא היה בנמצא, ובקושי מצאו פך טהור אחד שהספיק להדלקת יום אחד. אולם גישת החשמונאים היתה שאין להתפשר. הם גמרו אומר שאת כיסופיהם לעבודת המקדש בהידור יוציאו לפועל ויהי מה, ואם אין להשיג שמן טהור, מוכרחים למצוא שמן טהור, ומן השמים סייעום על דבר כבוד שם שמים.

ה"שפתי צדיק" (לחנוכה, יג) דייק מלשון חכמינו ז"ל בברייתא שאמרו "בדיקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן", שמכך משתמע שאילו היו מתייאשים ומחליטים להדליק בשמן טמא, דבר שכאמור היה מעוגן בהלכה, לא היו מוצאים אף לא פך זה. רק משום שצר היה להם להדליק את המנורה עם "היתרים" למיניהם, ועזה היתה תשוקתם לעבוד את בוראם בהידור ובשלימות, הקב"ה פקח את עיניהם למצוא את השמן הטהור, וזה האיר והאיר מעבר לכל חישוב סביר.

השיב על כך ה"שפת אמת" (לחנוכה תרל"ז, ליל א) כי הדלקת הלילה הראשון היא היתה הגורם לנס שאירע בכל שאר הלילות.

שעיקר שמתם בניצוח המלחמה היה כרי לקיים מצות המקום ברוך הוא, וכאשר ראה הקב"ה חביבות המצוות, עשה להם נס.

ברוח דברים אלו מתבאר גם הנוסח שבי"על הניסים", הדין במעשי ישראל, שגברו על אויבי נפשם. אולם תמוהה הפיסקה המופיעה בסוף אותה הודיה: "ואחר כן באו בניך לדביר ביתך... והדליקו נרות בחצרות קדשך". אם כוונת הדברים (כמשתמע בפשטות) להדלקת נרות המנורה שבמקדש, הרי זו לא מתייחסת למעשי ישראל, אלא לנס שאירע להם משמים, וענין זה אינו מאופי הנדיה זו?

אכן לאור האמור מתבאר הענין היטב. הדלקת הנרות ביום הראשון, כאמור, אינה משתייכת ישירות למסגרת הנס, אולם היא בסיסו. רק משום שבאו בניך לדביר ביתך, ובהרגישם עצמם כבנים השתוקקו למלא רצון אביהם שבשמים בשלימות, לפיכך אירע להם הנס. נמצא שאף פרט זה שייך למסגרת מעשיהם המופלאים של החשמונאים. כיסופיהם הם שהכריעו את הבף. לפיכך בשם שמוזכרים אנו לטובה את החשמונאים על שקידשו מלחמה על היוונים, למרות היותם קומץ קטן מול רבים, כך מציינים אנו לשבח גם את החלטתם הנוחשה להדליק את הנרות בטהרה למרות הקשיים.

למעשה ידוך תכסוף

לאור הדברים הללו יובהר היטב עוד פרט מרכזי שבענין נס חנוכה. הפרשנים תמחו כיון שכל עיקר הנס שבימים ההם נועד להצביע על גודל חביבות ישראל בעיני הקב"ה, וכפי שכתב ה"חכם צבי" (תשובה פז): "שרצה הקב"ה להראות חיבתם לפניו ועשה להם נס זה", מדוע נעשה הנס דוקא בנרות המנורה ובשמן? הרי באותה מידה יכולה היתה החיבה להיות ניכרת אילו הנס היה מתרחש בהקטרת הקטורת או בשמן שהוצרך למנחות וכיוצא בזה? ולא עוד אלא שנס כזה הווקק ביותר לקרשים שאינם נאכלים בטומאה, מאשר להדלקת המנורה שכאמור הותר להדליקה אף בשמן טמא? (עיין "שם משמואל", עמוד רלה ועוד).

אולם הדברים כמו מתבארים מאליהם אם מתבוננים ביסוד מהותה של הדלקת המנורה. כל עיקר ההדלקה לא נועד על מנת להאיר את מקדש ה'. מי שמאיר לעולם כולו אינו זקוק להארת כמה נרות שמן פעוטים. מהות

מצות ההדלקה נועדה להרגיש את אהבתו ותשוקתו של האב שבשמים כלפי מעשי בניו.

ענין זה נתבאר במדרש (במדבר רבה טו, ב):

אמר לו הקב"ה למשה, לא בשביל שאני צריך לנרות הזהרתך על הנרות, אלא לזכותם...

הן הן הדברים שאמרו חז"ל במדרש נוסף (שמות רבה לו, ד) שעל הדלקת המנורה רומז הפסוק (איוב יד, טו): "למעשה ידוך תכסוף".

...ואין תכסוף אלא תאורה, שנאמר (בראשית לא, ל): "בכסוף נכספתה", (תהלים פד, א): "בכספה וגם כלתה נפשי"... [הקב"ה] מאיר לעולם דכתיב (יחזקאל מג, ב): "והארץ האירה מכבודי", ואמר לישראל "ויקחו אליך שמן זית זך", הוי: "למעשה ידוך תכסוף".

במנורה מצוי הביטוי הבולט לכיסופיו של הקב"ה לעבודת ישראל, ולפיכך דוקא בה הוא חולל להם את נס החנוכה, בהרגישו להם בזה את חיבתם בעיניו. באותה מידה בלטו במנורה כיסופי ישראל לעבוד את עבודת המקום בטהרה, ובה הם נענו.

אותה התלהטות שבלבבות לקראת הקב"ה ועבודתו גוזה עד עצם היום הזה בנרות החנוכה, ומהם ניקח לעבוד את ה' באמת וביראה ובאהבה.

אנו עומדים נרגעים האחרונים של ימי החנוכה, ולכאורה לדבר עכשיו מגדלות ימי החנוכה ומסגולותיה הוא מאוחר, אבל ראיתי נשפת אמת (חנוכה מ"ד ד"ה נגמלא מאי) דבר נפלא ח"ל גם פ"י המהדרין שכל השנה משתוקקים להארות הללו והתלהבות הקדושה שמתגלה בחנוכה, לפי משוקת אדם להקדושה כל השנה כך מתגלה עמה. ואפשר זה שכתוב לשנה אחרת קצתו, שעי"י שכל השנה ה"י להם משוקת להארת הנס, לכן הרגישו אחר כחחוכה הנא יומר מנשפת הנס עלמו-כ"ל. ע"כ. מהדרין הוא מלשון משוקת והשתוקקות, והאדם צריך להשתוקק כל השנה לתעורר ועל האורות היורדין בה, כי הוא כח החיות לכל השנה, וכשאלו יודע כי משם הוא מושך חיות והתחדשות לכל השנה, הרי הוא מהדר כל השנה לאורות אלו, ולפי דברים אלו הרי דייקא היום כדאי לעורר קצת נקודה אחת מגדלות הימים, הן להשתוקק אלי כל השנה, והן לעזור הקדושה ששאנו צימים

הקב"ה
אג"כ